

ประชาธิปไตยแบบไทย ๆ กับการเมืองเชิงศีลธรรม*

THAI-STYLE DEMOCRACY AND MORAL POLITICS

พระมหาสมัคร อติภโท, ภัคชуда พูนสุวรรณ

Phramaha Samack Atibhaddo, Pakchuda Poonsuwan

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding Author E-mail: samucknasin@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์และวิพากษ์ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างแนวคิดประชาธิปไตยแบบไทย ๆ กับการเมืองเชิงศีลธรรมภายใต้ขอบเขตเนื้อหาที่เน้นการสำรวจการใช้ศีลธรรมเป็นเครื่องมือของรัฐในการควบคุมและกำกับพื้นที่ทางการเมืองของพลเมืองในสังคมไทย บทความชี้ให้เห็นว่า แนวคิดประชาธิปไตยแบบไทย ๆ มิได้เป็นเพียงกรอบวัฒนธรรมเฉพาะถิ่น หากแต่ถูกนำมาใช้เพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับระบอบอำนาจนิยมผ่านการนิยามศีลธรรมที่ผูกขาดโดยรัฐหรือกลุ่มชนชั้นนำ ศีลธรรมในลักษณะนี้ถูกทำให้กลายเป็นมาตรฐานเดียวที่มีอาจตั้งคำถามได้ และถูกใช้อย่างแยบยลผ่านนโยบายสาธารณะ การบังคับใช้กฎหมาย และวาทกรรมในพื้นที่สาธารณะ ซึ่งนำไปสู่การลดทอนเสรีภาพทางความคิด ความหลากหลาย และการมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียมของพลเมือง การเมืองเชิงศีลธรรมในบริบทไทยเป็นกระบวนการทางอุดมการณ์ที่ไม่เปิดพื้นที่ให้เกิดการวิพากษ์หรือถกเถียงต่อชุดคุณค่าทางศีลธรรมที่รัฐนิยามไว้ นำเสนอกรอบแนวคิดเชิงพุทธ เช่น ธรรมาธิปไตย ความไม่ยึดมั่นในอัตตา และการปลอดจากความกลัว เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการตั้งคำถามต่อการผูกขาดศีลธรรมของรัฐ และผลักดันให้ศีลธรรมกลับมาเป็นพื้นที่แห่งการต่อรอง วิพากษ์ และการมีส่วนร่วมของพลเมืองอย่างแท้จริง องค์ความรู้ใหม่ผ่านเสาศีลธรรมทางการเมือง ซึ่งประกอบด้วยหลักความสามารถในการวิพากษ์ การมีส่วนร่วมที่ครอบคลุม การถ่วงดุลผ่านเหตุผลสาธารณะ และพื้นที่ปลอดภัยสำหรับความเห็นต่าง เสาทั้งสี่นี้สามารถใช้เป็นกรอบเชิงนโยบายในการออกแบบประชาธิปไตยที่เปิดให้ศีลธรรมหลากหลายดำรงอยู่ร่วมกันได้อย่างยั่งยืนในระบอบประชาธิปไตยร่วมสมัย

คำสำคัญ: ระบอบประชาธิปไตย; การเมืองเชิงศีลธรรม; ความชอบธรรมทางอำนาจ

* Received April 18, 2025; Revised May 15, 2025; Accepted May 21, 2025

Abstract

Objectives of this academic paper were to analyze and critique the power relationship between the concept of Thai democracy and moral politics within the scope of the content that focuses on exploring the use of morality as a tool of the state to control and direct the political space of citizens in Thai society. The article pointed out that the concept of Thai democracy is not just an endemic cultural framework. Rather, it is used to legitimize authoritarian regimes through a definition of morality monopolized by the state or elite groups. Morality in this way has been made into a single unquestionable standard and is cleverly applied through public policy. This leads to a reduction in freedom of thought. Diversity and Equal Participation of Citizens Moral politics in the Thai context is an ideological process that does not open the space for criticism or debate on the set of moral values defined by the state. It presents Buddhist conceptual frameworks such as Dharma, non-attachment to the ego, and freedom from fear as a tool to question the moral monopoly of the state. and pushing morality back to the area of bargaining. Criticism and true citizen participation. New knowledge through the pillar of political morality, which consists of the principle of critical ability. These four pillars can be used as a policy framework for designing a democracy that allows for a diverse moral coexistence in a sustainable manner in contemporary democracies.

Keyword: Democracy; Moralized Politics; Legitimacy of Power

บทนำ

ระบอบประชาธิปไตยในความหมายร่วมสมัยตั้งอยู่บนหลักการสำคัญหลายประการ ได้แก่ การยอมรับสิทธิเสรีภาพของพลเมือง ความเสมอภาคทางการเมือง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการกำหนดทิศทางของรัฐผ่านการเลือกตั้งหรือกลไกอื่น ๆ ที่เปิดให้ถกเถียงได้อย่างเสรี รวมถึงระบบการตรวจสอบและถ่วงดุลอำนาจ (Held, 2006) โดยมีหลักการพื้นฐานว่าอำนาจสูงสุดเป็นของประชาชน และรัฐต้องปฏิบัติภายใต้ความชอบธรรมที่ประชาชนให้การยอมรับ อย่างไรก็ตาม ปรากฎการณ์ที่เกิดขึ้นในหลายสังคมรวมถึง

ประเทศไทย ซึ่งให้เห็นว่า ศิลธรรม ได้กลายเป็นปัจจัยสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการสร้างหรือจำกัดความชอบธรรมของระบอบประชาธิปไตยอย่างมีนัยสำคัญ

ในบริบทการเมืองไทย แนวคิดประชาธิปไตยแบบไทย ๆ ได้กลายเป็นกรอบวาทกรรมที่รัฐและชนชั้นนำหยิบยกขึ้นมาใช้อย่างกว้างขวาง (กาญจนพร เขยอักษร, 2565) โดยเฉพาะในช่วงที่สังคมเผชิญกับความไม่แน่นอนทางการเมืองและการเปลี่ยนผ่านของโครงสร้างอำนาจ วาทกรรมดังกล่าวมักถูกเสนอว่าเป็นประชาธิปไตยที่เหมาะสมกับบริบทท้องถิ่นไทย โดยเน้นความสงบเรียบร้อย ความจงรักภักดี และความดีงามทางศีลธรรมมากกว่าการส่งเสริมเสรีภาพ การถกเถียง หรือการถ่วงดุลอำนาจ (Connors, 2008) แนวคิดนี้แม้ดูผิวเผินจะเป็นเพียงการปรับให้ประชาธิปไตยเข้ากับบริบทไทย แต่แท้จริงแล้วกลับถูกใช้เพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับโครงสร้างอำนาจแบบรวมศูนย์ และลดทอนบทบาทของพลเมืองในการกำหนดคุณค่าทางการเมืองด้วยตนเอง ซึ่งขัดแย้งกับหลักประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมที่กำลังได้รับการสนับสนุนในระดับสากล (Held, 2006)

ขณะเดียวกัน การเมืองเชิงศีลธรรมในประเทศไทยก็กลายเป็นเครื่องมือสำคัญที่รัฐใช้ในการควบคุมพื้นที่ทางการเมือง ไม่ว่าจะผ่านการนิยามศีลธรรม การอ้างความดีแบบแผน หรือการใช้นโยบายที่อิงความเหมาะสมมากกว่าหลักสิทธิมนุษยชน (Chambers, 2012) การวิพากษ์อำนาจรัฐหรือเสนอคุณค่าทางเลือกจึงมักถูกตีความว่าเป็นภัยต่อศีลธรรม ความมั่นคง หรือความเป็นไทย ศิลธรรมในบริบทนี้ไม่ได้ทำหน้าที่เป็นเพียงจริยธรรมที่ส่งเสริมการเมืองที่ดี แต่กลับทำหน้าที่เป็นเครื่องมือเชิงอำนาจที่ทำให้การมีส่วนร่วมของพลเมืองถูกควบคุมอย่างแนบเนียนและถูกตีกรอบภายใต้ความดีที่รัฐนิยามไว้

ประเด็นสำคัญจึงอยู่ที่คำถามว่า ศิลธรรมควรดำรงอยู่ในระบอบประชาธิปไตยอย่างไร? ควรเป็นกรอบคุณค่าที่รัฐกำหนดโดยไม่มีพื้นที่ให้ถกเถียง หรือควรเปิดพื้นที่ให้ศีลธรรมหลากหลายสามารถมีบทบาทอย่างเท่าเทียม? (โกวิท โพธิสาร, 2558) ในบริบทนี้แนวคิดจากพระพุทธศาสนา เช่น หลักธรรมาธิปไตย ความไม่ยึดมั่นในอัตตา และอิสรภาพจากความกลัว อาจถูกนำมาใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์ศีลธรรมในฐานะพื้นที่แห่งการต่อรอง มิใช่ข้อบัญญัติที่ตายตัว (Swearer, 2010)

จากที่กล่าวมาข้างต้น ผู้เขียนจึงสนใจที่จะศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประชาธิปไตยแบบไทย ๆ กับการเมืองเชิงศีลธรรม โดยมุ่งวิเคราะห์บทบาทของศีลธรรมในฐานะเครื่องมือทางอำนาจ และตรวจสอบกระบวนการที่รัฐใช้ในการนิยามความดีเพื่อควบคุมพื้นที่ทางการเมืองของพลเมือง รวมถึงเสนอกรอบความเข้าใจใหม่ที่มองศีลธรรม

ในฐานะกรอบจริยธรรมแบบคงที่ หากแต่เป็นสนามการต่อรองทางอุดมการณ์ ที่เปิดให้เกิด การตั้งคำถาม วิพากษ์ และการมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียมมากยิ่งขึ้น

ความหมายและพลวัตของประชาธิปไตยแบบไทย

ภายใต้การพัฒนาทางการเมืองของไทยที่เต็มไปด้วยความเปลี่ยนแปลงและการต่อรองเชิงอำนาจ แนวคิดประชาธิปไตยแบบไทย ๆ ได้กลายเป็นวาทกรรมหลักที่รัฐไทยใช้ในการจัดวางความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชนอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในบริบทที่โครงสร้างประชาธิปไตยถูกปรับเปลี่ยนภายหลังวิกฤตการณ์ทางการเมือง หรือการรัฐประหาร แนวคิดนี้มักถูกอธิบายว่าเป็นประชาธิปไตยที่เหมาะสมกับบริบทไทย โดยเน้นความสงบเรียบร้อย การเคารพผู้มีอำนาจ ความมีศีลธรรมของผู้ปกครอง และการหลีกเลี่ยงความขัดแย้ง (Connors, 2008) อย่างไรก็ตาม ลักษณะดังกล่าวกลับกลายเป็นข้อจำกัดต่อการพัฒนาโครงสร้างประชาธิปไตยที่แท้จริง โดยเฉพาะการลดทอนเสรีภาพในการแสดงออก การมีส่วนร่วมของประชาชน และการตรวจสอบอำนาจของรัฐ

ในเชิงรัฐศาสตร์ ประชาธิปไตยแบบไทยสามารถจัดอยู่ในลักษณะของระบอบผสม (Hybrid Regime) หรือประชาธิปไตยแบบมีข้อจำกัด (Illiberal Democracy) ที่แม้มีรูปแบบของการเลือกตั้ง การมีรัฐสภา หรือการร่างรัฐธรรมนูญ แต่ในทางปฏิบัติก็มักมีข้อจำกัดที่ทำให้ประชาชนไม่สามารถเข้าถึงอำนาจรัฐหรือแสดงบทบาททางการเมืองได้อย่างเสรี การยึดโยงกับแนวคิดเรื่องความดี หรือศีลธรรมของผู้นำ และการมองว่าพลเมืองต้องรู้ที่ต่ำที่สูง ล้วนเป็นลักษณะที่สะท้อนถึงวัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยมที่แฝงอยู่ในประชาธิปไตยของไทย อย่างไรก็ตาม การใช้คำว่า แบบไทย ๆ มักไม่ได้ระบุความหมายเชิงเนื้อหาอย่างชัดเจน หากแต่ถูกใช้เป็นกรอบวาทกรรมที่ยืดหยุ่นและสามารถปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ทางการเมือง กล่าวคือ ในขณะที่ประชาธิปไตยแบบสากลเน้นหลักสิทธิเสรีภาพ เสี่ยงข้างน้อย และการถ่วงดุลอำนาจ ประชาธิปไตยแบบไทย ๆ กลับเน้นความสงบเรียบร้อย ความดี และความเหมาะสมที่รัฐหรือชนชั้นนำเป็นผู้ตีความ โดยอ้างความเป็นเอกลักษณ์ของชาติเป็นเครื่องมือกำกับความชอบธรรม ทั้งนี้ การพยายามแปลงความหมายของประชาธิปไตยให้สอดคล้องกับ ศีลธรรมแบบรัฐดังกล่าว กลายเป็นจุดตัดสำคัญที่นำไปสู่ประเด็นการเมืองเชิงศีลธรรมเพื่อให้เห็นภาพที่ชัดเจนขึ้นเกี่ยวกับข้อแตกต่างระหว่างประชาธิปไตยในความหมายสากลกับประชาธิปไตยแบบไทย ๆ ผู้เขียนได้จัดทำตารางเปรียบเทียบเชิงแนวคิด ดังนี้

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบประชาธิปไตยแบบสากลกับประชาธิปไตยแบบไทย ๆ

ประเด็น เปรียบเทียบ	ประชาธิปไตยแบบสากล	ประชาธิปไตยแบบไทย ๆ
หลักการพื้นฐาน	เสรีภาพ สิทธิมนุษยชน ความเสมอภาค	ความสงบเรียบร้อย ความดี ความเหมาะสม
ผู้กำหนดนิยาม	ประชาชนผ่านรัฐธรรมนูญและกลไกการมีส่วนร่วม	รัฐ/ชนชั้นนำ/ผู้มีอำนาจตามวัฒนธรรมไทย
บทบาทของพลเมือง	ผู้มีสิทธิออกเสียง วิจารณ์ ถ่วงดุล	ผู้ปฏิบัติตาม ระมัดระวังการใช้สิทธิ
ความสัมพันธ์กับ ศีลธรรม	ศีลธรรมเป็นเรื่องส่วนบุคคล ไม่บังคับ รวมหมู่	ศีลธรรมถูกกำกับโดยรัฐ ใช้สร้าง ความชอบธรรม
ทัศนคติต่อความเห็น ต่าง	เปิดพื้นที่ให้การถกเถียงและการ วิพากษ์	มองความเห็นต่างว่าเป็นภัยต่อ ความมั่นคง

จากตารางที่ 1 สะท้อนให้เห็นถึงความแตกต่างเชิงโครงสร้างและเชิงวาทกรรมระหว่างประชาธิปไตยแบบสากลกับประชาธิปไตยแบบไทย ๆ อย่างมีนัยสำคัญ ในประชาธิปไตยแบบสากล หลักการพื้นฐานเน้นที่สิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาค และความ เป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยของประชาชน โดยมีกลไกการมีส่วนร่วม เช่น การเลือกตั้ง เสรีภาพในการแสดงออก และการตรวจสอบถ่วงดุลเป็นองค์ประกอบสำคัญ พลเมืองในระบอบนี้ถูกมองว่าเป็นผู้มีสิทธิในการวิพากษ์อำนาจรัฐ และสามารถแสดงออกอย่างหลากหลายภายใต้กรอบของสิทธิมนุษยชน

ตรงกันข้าม ประชาธิปไตยแบบไทย ๆ วางอยู่บนฐานของแนวคิดว่าความสงบ เรียบร้อย ความดี และความเหมาะสมเป็นคุณค่าหลักของระบอบการเมือง โดยเฉพาะเมื่อ ถูกตีความผ่านสายตาของรัฐหรือชนชั้นนำที่เป็นผู้กำหนดนิยามดังกล่าว ศีลธรรมในบริบทนี้ จึงมิใช่ชุดคุณค่าที่เปิดให้พลเมืองมีส่วนร่วมในการกำหนด หากแต่ถูกสถาปนาเป็น มาตรฐานเดียวที่ใช้ตัดสินพฤติกรรมของประชาชนและควบคุมการแสดงออกอย่างเสียบงัน พลเมืองที่วิพากษ์ หรือตั้งคำถามต่อระบบ จึงมักถูกทำให้เป็นผู้เปี่ยงเบน จากบรรทัดฐานทางศีลธรรมที่รัฐวางไว้ ลักษณะเช่นนี้สะท้อนความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับ พลเมือง ซึ่งประชาธิปไตยแบบไทย ๆ ใช้ศีลธรรมเป็นเครื่องมือสร้างความชอบธรรมในนาม ของความดีร่วม ขณะเดียวกันกลับจำกัดขอบเขตของความหลากหลายทางการเมืองและ อัตลักษณ์ทางสังคม อันเป็นรากฐานสำคัญของประชาธิปไตยในความหมายสากล ดังนั้น

ศีลธรรมจึงไม่ได้ขึ้นอยู่กับการเมือง หากเป็นพื้นที่ทางการเมืองที่ถูกช่วงชิงและถูกใช้งานอยู่ตลอดเวลา

สรุปได้ว่า แนวคิดประชาธิปไตยแบบไทย ๆ มิได้เป็นเพียงคำอธิบายเชิงวัฒนธรรมของรูปแบบการปกครอง หากแต่เป็นวาทกรรมที่รัฐหรือชนชั้นนำใช้เพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับโครงสร้างอำนาจแบบจำกัด และเพื่อลดทอนความสำคัญของหลักประชาธิปไตยตามแนวคิดสากล โดยเฉพาะในด้านสิทธิเสรีภาพ การถ่วงดุลอำนาจ และความหลากหลายทางความคิดเห็น ประชาธิปไตยแบบไทย ๆ จึงมิใช่แค่รูปแบบของประชาธิปไตย หากเป็นกลไกเชิงอุดมการณ์ที่เชื่อมโยงกับการใช้อำนาจผ่านวาทกรรมเรื่องความดี ความเหมาะสม และความสงบเรียบร้อย ซึ่งไม่เพียงเป็นนามธรรมเชิงคุณค่าเท่านั้น แต่ยังเป็นเครื่องมือที่รัฐนำมาใช้เพื่อกำกับพฤติกรรมพลเมืองและจำกัดการมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างมีนัยสำคัญ

การเมืองเชิงศีลธรรมในวาทกรรมและนโยบายสาธารณะ

ในระบอบประชาธิปไตยแบบไทย ๆ ศีลธรรมมิได้ปรากฏอยู่ในฐานะคุณค่าอันเป็นกลางหรือเป็นคุณสมบัติของการเมืองที่ดีเท่านั้น หากแต่กลายเป็นเครื่องมือทางอำนาจที่ถูกใช้ในการกำกับนิยามของความชอบธรรมในระดับโครงสร้าง ศีลธรรมในที่นี้มีใช้การสอนให้คนมีเมตตาหรือยึดถือคุณธรรมโดยทั่วไป แต่เป็นศีลธรรมของรัฐ ซึ่งถูกนิยามโดยชนชั้นนำและนำมาใช้เพื่อกำกับความคิด พฤติกรรม และอัตลักษณ์ของพลเมืองให้สอดคล้องกับระเบียบที่รัฐต้องการ (Connors, 2008; Chambers, 2012) ศีลธรรมจึงไม่ได้เป็นเพียงคุณค่าที่อยู่เหนือการเมือง หากแต่ทำหน้าที่เป็นกลไกทางอุดมการณ์ที่เบี่ยงเบนในการจัดระเบียบทางสังคมและควบคุมพลเมือง

วาทกรรมทางการเมืองในสังคมไทยจำนวนไม่น้อยจึงเต็มไปด้วยคำอ้างอิงถึงความดี ความเหมาะสม ความเป็นไทย ความกตัญญู ความสงบเรียบร้อย หรือแม้กระทั่งความรักชาติ ซึ่งถูกนำมาใช้เป็นเกราะกำบังของรัฐเมื่อต้องเผชิญกับแรงต้านจากประชาชน ตัวอย่างเช่น การออกนโยบายควบคุมเนื้อหาในสื่อและศิลปะภายใต้กรอบความเหมาะสมทางวัฒนธรรม การจัดระเบียบสังคมในนามของคุณธรรม หรือการกล่าวหาผู้ชุมนุมเรียกร้องประชาธิปไตยว่าเป็นพวกไม่รักสถาบัน ไม่เคารพศีลธรรมไทยหรือ ปลุกปั่นให้เกิดความแตกแยก สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นการสร้างกรอบวาทกรรมที่ตัดทอนความชอบธรรมของการมีส่วนร่วมทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตย และลดทอนพลังของพลเมืองในการตรวจสอบอำนาจรัฐ

ภายใต้บริบทนี้ การเมืองเชิงศีลธรรมจึงมีลักษณะเป็นการเมืองของการควบคุมมากกว่าการเมืองของการปลุกฝังคุณธรรม รัฐไม่เพียงใช้นโยบายสาธารณะเป็นเครื่องมือบังคับใช้ศีลธรรม แต่ยังสร้างการยินยอมผ่านวาทกรรมที่สื่อให้เห็นว่าผู้ที่ไม่ปฏิบัติตามศีลธรรมทางการเมือง คือ ผู้ที่เป็นภัยต่อสังคม เช่น การออกนโยบายให้ตำรวจและฝ่ายปกครองตรวจสอบการแต่งกายของนักเรียนในนามของความเหมาะสม หรือการใช้ศีลธรรมเป็นเกณฑ์ในการอนุมัติงบประมาณสนับสนุนองค์กรที่สอดคล้องกับแนวทางของรัฐ ขณะที่องค์กรที่มีแนวคิดเสรีกลับถูกเพิกเฉยหรือจำกัดการเข้าถึงทรัพยากรของรัฐ (Phongpaichit & Baker, 2004) สถานการณ์เช่นนี้แสดงให้เห็นว่า ศีลธรรมไม่ได้ดำรงอยู่นอกการเมือง หากแต่ฝังแน่นอยู่ในโครงสร้างของอำนาจรัฐที่สามารถกำหนด ศีลธรรมที่ถูกต้อง ได้แต่เพียงฝ่ายเดียว ทั้งที่อยู่ในระบอบประชาธิปไตย ศีลธรรมควรเป็นพื้นที่ของการเจรจา การถกเถียง และการมีส่วนร่วมของพลเมืองในการกำหนดคุณค่าร่วม (Habermas, 1989) ไม่ใช่กรอบค่านิยมที่ถูกสถาปนาไว้ล่วงหน้าแล้วบังคับใช้กับประชาชนทุกคนอย่างเท่าเทียมกันโดยไม่เปิดพื้นที่ให้ตั้งคำถาม

สรุปได้ว่า การเมืองเชิงศีลธรรมในบริบทไทยมิได้เป็นเพียงการยกระดับคุณธรรมเข้าสู่พื้นที่การปกครอง หากแต่เป็นกระบวนการที่รัฐใช้อำนาจในการนิยามศีลธรรมและนำมาใช้เป็นกลไกในการควบคุมความคิดและพฤติกรรมของพลเมือง โดยเฉพาะในสถานการณ์ที่ความเห็นต่างและการตั้งคำถามต่ออำนาจรัฐเริ่มมีพลังมากขึ้น ศีลธรรมจึงกลายเป็นเครื่องมือสำคัญที่ถูกนำมาใช้เพื่อจำกัดขอบเขตของประชาธิปไตย ทั้งในเชิงนโยบาย การบังคับใช้กฎหมาย และการผลิตวาทกรรมผ่านสื่อและสถาบันต่าง ๆ ผู้ที่ไม่สอดคล้องกับศีลธรรมในแบบที่รัฐนิยามมักถูกทำให้กลายเป็นบุคคลเปี่ยงเบนหรือเป็นภัยต่อระเบียบสังคม ซึ่งส่งผลให้การเมืองแบบมีส่วนร่วมและเสรีภาพของพลเมืองถูกลดทอนอย่างเป็นระบบ การเมืองเชิงศีลธรรมจึงควรถูกวิพากษ์ในฐานะพื้นที่แห่งการใช้อำนาจมากกว่าจะถูกยกให้เป็นคุณค่าที่อยู่เหนือความขัดแย้งและการต่อรองทางการเมือง

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างประชาธิปไตย ศีลธรรม และรัฐ

ในระบอบประชาธิปไตย เสรีภาพในการมีส่วนร่วมของประชาชน การตั้งคำถามต่ออำนาจ และการต่อรองเชิงอุดมการณ์ควรเป็นองค์ประกอบพื้นฐานที่ทำให้สังคมสามารถพัฒนาไปสู่ความเป็นธรรม อย่างไรก็ตาม เมื่อรัฐนำศีลธรรมมาใช้เป็นเครื่องมือกำกับความชอบธรรมของอำนาจ การเมืองในระบอบประชาธิปไตยอาจถูกบิดเบือนให้กลายเป็นการเมืองที่มีศีลธรรมผูกขาดเพียงชุดเดียว ซึ่งมักถูกกำหนดโดยรัฐหรือกลุ่มชนชั้นนำที่มี

อำนาจเหนือการนิยามคุณค่าทางสังคม ปรากฏการณ์เช่นนี้ทำให้เกิดภาวะที่ Habermas (1989) เรียกว่า โครงสร้างทางการเมืองที่จำกัดความสาธารณะ โดยเปิดพื้นที่ให้ความชอบธรรมเพียงบางแบบ ในขณะที่ศีลธรรมแบบอื่นที่มาจากฐานล่างถูกกีดกันออกจากเวทีสาธารณะ

ในสังคมไทย ตัวอย่างของศีลธรรมที่ถูกสถาปนาโดยรัฐสามารถเห็นได้จากนโยบายการจัดระเบียบสังคม เช่น การตรวจสอบการแต่งกายของนักเรียน การจำกัดพื้นที่ของศิลปะเสียดสีการเมือง หรือแม้กระทั่งการใช้ความดีเป็นเกณฑ์ในการคัดเลือกคนเข้ารับตำแหน่งทางราชการหรือทุนการศึกษา ซึ่งสะท้อนถึงการใช้ศีลธรรมเป็นเครื่องมือควบคุมมากกว่าการส่งเสริมการเติบโตของจิตสำนึกเสรี (ธเนศ วงศ์ยานนาวา, 2559) ในทางกลับกัน การเคลื่อนไหวของภาคประชาชนจำนวนมาก โดยเฉพาะในช่วงปี 2563–2565 แสดงให้เห็นการต่อรองศีลธรรมทางเลือก ซึ่งมีได้ตั้งอยู่บนความสงบเรียบร้อยหรือความจงรักภักดีต่อระบอบเดิม หากแต่ตั้งอยู่บนหลักสิทธิมนุษยชน ความเท่าเทียม และการไม่เพิกเฉยต่อความอยุติธรรม ซึ่งเป็นการเสนอชุดศีลธรรมที่ไม่ยึดโยงกับการควบคุมของรัฐ แต่กับความสัมพันธ์ระหว่างพลเมืองต่อกันในฐานะมนุษย์ที่เท่าเทียม และเพื่อให้เห็นความแตกต่างทางโครงสร้างและเจตจำนงของศีลธรรมทั้งสองชุด สามารถสังเคราะห์ได้ในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 2 เปรียบเทียบศีลธรรมที่รัฐใช้กับศีลธรรมที่ประชาชนสร้าง

ประเด็นเปรียบเทียบ	ศีลธรรมที่รัฐใช้	ศีลธรรมที่ประชาชนสร้าง
ผู้กำหนด	รัฐ กลุ่มอำนาจ ชนชั้นนำ	ประชาชน กลุ่มย่อย เครือข่ายพลเมือง
จุดเน้นของคุณค่า	ความสงบ ความดีตามแบบแผน	สิทธิมนุษยชน ความเท่าเทียม เสรีภาพ
วิธีการบังคับใช้	ผ่านกฎหมาย วาทกรรม สื่อ และกลไกรัฐ	ผ่านการรณรงค์ การมีส่วนร่วม การสร้างพื้นที่สาธารณะ
บทบาทของพลเมือง	ผู้เชื่อฟัง ผู้ปฏิบัติตาม	ผู้วิพากษ์ ผู้ตั้งคำถาม ผู้ร่วมสร้าง
ความสัมพันธ์กับประชาธิปไตย	ควบคุมประชาธิปไตยให้อยู่ในกรอบที่รัฐยอมรับ	ขยายประชาธิปไตยให้รวมถึงความหลากหลายทางคุณค่าและอัตลักษณ์

ตารางที่ 2 นี้ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ศีลธรรมไม่ใช่สิ่งที่ดำรงอยู่ในฐานะคุณค่าที่เป็นกลางทางสังคม หากแต่เป็นกลไกที่แสดงออกถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับประชาชน ฝ่ายรัฐมักใช้อำนาจโครงสร้างในการกำหนดกรอบคุณค่าที่พลเมืองควรปฏิบัติ

ตามโดยเฉพาะเมื่อคุณค่านั้นสอดคล้องกับการดำรงระเบียบเดิมของรัฐ เช่น ความจงรักภักดี ความสงบเรียบร้อย และความดีตามแบบแผน ในขณะที่ภาคประชาชน โดยเฉพาะกลุ่มที่อยู่ชายขอบของวาทกรรมกระแสหลัก กลับพยายามสร้างพื้นที่ของศีลธรรมที่ตั้งอยู่บนฐานของเสรีภาพ ความเสมอภาค และสิทธิมนุษยชน ซึ่งมีกฏกลดทอนความชอบธรรมในสายตาของรัฐ กล่าวได้ว่า ขณะที่รัฐใช้ศีลธรรมเพื่อควบคุมประชาธิปไตยให้อยู่ในขอบเขตที่รัฐยอมรับ ภาคประชาชนกลับใช้ศีลธรรมเพื่อขยายพื้นที่ของประชาธิปไตยให้ครอบคลุมถึงเสียงที่หลากหลาย อัตลักษณ์ที่แตกต่าง และความชอบธรรมทางคุณค่าที่ไม่จำเป็นต้องอยู่ภายใต้ระเบียบเดิม ความต่างเชิงโครงสร้างนี้นำไปสู่ข้อถกเถียงสำคัญว่า เราต้องการประชาธิปไตยที่มีศีลธรรม หรือประชาธิปไตยที่เปิดให้ศีลธรรมหลากหลาย

สรุปได้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างประชาธิปไตย ศีลธรรม และรัฐ มิได้เป็นความสัมพันธ์ที่เป็นกลางหรือสมดุล หากแต่แฝงอยู่ภายใต้พลวัตของอำนาจที่รัฐใช้ในการนิยามและควบคุมชุดคุณค่าทางศีลธรรมอย่างเป็นระบบ การใช้ศีลธรรมเป็นเครื่องมือในการจำกัดขอบเขตของการมีส่วนร่วมทางการเมือง แทนที่จะส่งเสริมกระบวนการประชาธิปไตย กลับทำให้ศีลธรรมกลายเป็นกรอบที่ถูกใช้ปิดกั้นความหลากหลายและตอกย้ำอำนาจรัฐ ในขณะเดียวกัน การเคลื่อนไหวของภาคประชาชนได้เสนอชุดศีลธรรมทางเลือกที่ตั้งอยู่บนฐานของความเสมอภาค สิทธิมนุษยชน และการตั้งคำถามต่อระเบียบเดิม ซึ่งเป็นความพยายามขยายพื้นที่ที่ประชาธิปไตยให้เปิดกว้างยิ่งขึ้น จึงเห็นได้ชัดว่าศีลธรรมมิใช่ชุดคุณค่าตายตัว แต่เป็นสนามทางการเมืองที่มีการต่อรองทางอำนาจอย่างต่อเนื่อง และประเด็นสำคัญที่ตามมาคือ เราควรมีประชาธิปไตยที่รัฐกำหนดกรอบศีลธรรมหรือควรมีประชาธิปไตยที่เปิดพื้นที่ให้ศีลธรรมที่หลากหลายมีโอกาสดังตนอย่างเท่าเทียม

ประชาธิปไตยที่มีศีลธรรมเป็นฐาน หรือประชาธิปไตยที่เปิดให้ศีลธรรมหลากหลาย

คำถามที่ว่า ประชาธิปไตยควรมีศีลธรรมหรือไม่ ดูเหมือนเป็นคำถามง่าย ๆ ที่ควรได้รับคำตอบว่า ควร แต่ในบริบททางการเมืองที่ศีลธรรมถูกใช้อย่างเลือกข้างและกำกับโดยอำนาจรัฐ คำถามนี้จึงมีน้ำหนักเชิงอุดมการณ์สูงกว่าที่เห็น ภายใต้กรอบประชาธิปไตยแบบไทย ๆ ศีลธรรมมักถูกผูกโยงกับความดีในแบบแผน เช่น ความจงรักภักดี ความเรียบร้อย และการไม่ขัดขืน ซึ่งแม้จะถูกอ้างว่าเป็นคุณค่าแห่งชาติ แต่ก็มีลักษณะเป็นชุดศีลธรรมแบบ

ผูกขาดที่ไม่เปิดให้ความหลากหลายทางความคิดหรือวัฒนธรรมมีพื้นที่ในการดำรงอยู่ (Chambers, 2012)

ในทางกลับกัน ประชาธิปไตยในความหมายร่วมสมัย มิได้ปฏิเสธศีลธรรม แต่ตั้งอยู่บนหลักการที่ว่า ศีลธรรมต้องสามารถถกเถียง วิพากษ์ และพัฒนาได้ตลอดเวลา ผ่านการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างเท่าเทียม ซึ่งตรงกับแนวคิดของ Habermas (1989) ว่าพื้นที่สาธารณะควรเปิดให้เหตุผลสาธารณะ เป็นกลไกคัดกรองคุณค่าทางศีลธรรม มิใช่อำนาจรัฐหรืออารมณ์ของมวลชน การเมืองจึงไม่ควรยึดกับศีลธรรมที่ตายตัว แต่ต้องเปิดทางให้ศีลธรรมหลากหลายสามารถแข่งขันกันด้วยเหตุผล ความเห็นอกเห็นใจ และผลลัพธ์ทางสาธารณะ ไม่ใช่ด้วยกลไกของการตีตราหรือการลงโทษ กรณีศึกษาหลายประการในสังคมไทย เช่น การวิพากษ์กฎหมายหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ การรณรงค์เรื่องสิทธิของผู้หญิงและ LGBTQ+ หรือแม้แต่การเสนอปฏิรูปสถาบันทางการเมือง มักถูกตีกรอบว่า ไม่เหมาะสม หรือผิดศีลธรรม ทั้งที่เป็นประเด็นซึ่งมีฐานคิดทางจริยธรรมรองรับในระดับสากล และมีพลเมืองจำนวนมากให้การสนับสนุนอย่างมีเหตุผล ข้อเท็จจริงนี้ชี้ให้เห็นว่า การมีประชาธิปไตยที่มีศีลธรรมเป็นฐานเดียว อาจเป็นอุปสรรคต่อการเติบโตของระบอบประชาธิปไตยเสียเอง เพราะสิ่งที่เรียกว่าศีลธรรม กลับกลายเป็นกรอบที่รัฐใช้เพื่อจำกัดพลเมือง แทนที่จะใช้ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของพวกเขา

ดังนั้น สิ่งที่สังคมไทยควรตั้งคำถาม คือ ประชาธิปไตยของเราควรมีศีลธรรมที่กำกับโดยรัฐ เป็นฐาน หรือควรมีพื้นที่ให้ศีลธรรมหลากหลาย สามารถปรากฏและแข่งขันกันในเชิงเหตุผลได้อย่างเปิดเผย หากเราเลือกประชาธิปไตยที่เปิดให้ศีลธรรมหลากหลาย ก็หมายความว่าเราอมรับว่าความดีไม่ผูกขาดอยู่ที่ใคร และการเมืองที่ดีต้องมีความกล้าพอที่จะให้ประชาชนถกเถียงแม้กระทั่งในเรื่องที่สังคมเคยเชื่อว่าห้ามแตะต้อง ฉะนั้น คำว่าศีลธรรม ในระบอบประชาธิปไตยจึงไม่ใช่เพียงกรอบคุณค่าที่เป็นกลาง หากแต่ขึ้นอยู่กับว่าศีลธรรมนั้นถูกผลิตโดยใคร ถูกใช้เพื่อใคร และเปิดพื้นที่ให้กับใคร แนวคิดประชาธิปไตยที่มีศีลธรรมเป็นฐานเดียวย่อมแตกต่างโดยสิ้นเชิงกับประชาธิปไตยที่เปิดให้ศีลธรรมหลากหลาย เพราะโมเดลทั้งสองสะท้อนความเข้าใจที่ต่างกันโดยสิ้นเชิงต่ออำนาจ คุณค่า และความเป็นเจ้าของระบอบของประชาชน เพื่อลงรายละเอียดให้ชัดเจนมากขึ้น สามารถจำแนกความแตกต่างเชิงแนวคิดได้ในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 3 เปรียบเทียบประชาธิปไตยแบบศีลธรรมเดียว กับประชาธิปไตยแบบศีลธรรมหลากหลาย

ประเด็นเปรียบเทียบ	ประชาธิปไตยแบบศีลธรรมเดียว	ประชาธิปไตยแบบศีลธรรมหลากหลาย
ผู้กำหนดศีลธรรมหลัก	รัฐ กลุ่มนำ อำนาจสถาบัน	ประชาชน สังคม เครือข่ายอุดมการณ์
ฐานความชอบธรรม	ความดี ความเหมาะสม ความสงบตามแบบแผน	สิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาค เหตุผล
ทัศนคติต่อความเห็นต่าง	เป็นภัยต่อความมั่นคง ผิดศีลธรรม	เป็นสิทธิพื้นฐานในการถกเถียงร่วมกัน
บทบาทของพลเมือง	เชื่อฟัง ระวังการแสดงออก ปฏิบัติตามกรอบ	วิพากษ์ ถกเถียง สร้างชุดคุณค่าร่วมใหม่
โครงสร้างการมีส่วนร่วม	ปิดบางส่วน ควบคุมทางวาทกรรมและนโยบาย	เปิดกว้าง ถ่วงดุลด้วยเหตุผลและการมีส่วนร่วม
ผลต่อประชาธิปไตย	ตีกรอบจำกัด ลดทอนความหลากหลาย	ขยายขอบเขต เสริมพลังพลเมือง

ตารางที่ 3 ชี้ให้เห็นว่า ประชาธิปไตยแบบศีลธรรมเดียวนั้นมีลักษณะเป็นประชาธิปไตยแบบควบคุม (Managed Democracy) ที่รัฐเป็นผู้วางนิยามความดี และใช้เป็นเครื่องมือในการจัดระเบียบสังคมอย่างเบ็ดเสร็จ ในขณะที่ประชาธิปไตยแบบศีลธรรมหลากหลายสอดคล้องกับแนวคิดประชาธิปไตยแบบถกเถียง (Deliberative Democracy) ที่เปิดให้พลเมืองเป็นเจ้าของการนิยามคุณค่าร่วม ซึ่งไม่ใช่สิ่งตายตัว แต่เปลี่ยนแปลงได้ตามเจตจำนงและความสัมพันธ์ทางสังคม ความแตกต่างนี้สะท้อนถึงแก่นของประชาธิปไตยที่แท้จริงว่าไม่ใช่ระบอบที่มีคำตอบเดียว แต่คือ ระบอบที่เปิดพื้นที่ให้ทุกคนได้ร่วมตั้งคำถาม

สรุปได้ว่า ประชาธิปไตยกับศีลธรรมมีความสัมพันธ์ที่ต้องการการทำความเข้าใจในเชิงโครงสร้าง มิใช่เพียงเชิงคุณค่า ประชาธิปไตยที่มีศีลธรรมเป็นฐานเดียวนั้น แม้จะอ้างความดีงามและความเหมาะสมทางวัฒนธรรม แต่กลับมีแนวโน้มที่จะลดทอนพื้นที่ของความหลากหลายทางความคิด และจำกัดสิทธิในการวิพากษ์ของพลเมือง โดยเฉพาะเมื่อศีลธรรมดังกล่าวถูกกำกับและผลิตซ้ำโดยกลุ่มอำนาจรัฐ ในขณะที่ประชาธิปไตยที่เปิดให้ศีลธรรมหลากหลาย คือระบอบที่ยอมรับว่า คุณค่าทางสังคมไม่อาจมีคำตอบเดียวและการเมืองไม่ควรทำหน้าที่ปิดปากความแตกต่าง แต่ควรเปิดพื้นที่ให้การถกเถียงระหว่างศีลธรรมที่หลากหลายเกิดขึ้นได้อย่างเสรี เป็นธรรม และอยู่ภายใต้กรอบของเหตุผลร่วม และการตั้งคำถามว่า ประชาธิปไตยควรมีศีลธรรมแบบใด จึงนำไปสู่ข้อถกเถียงที่ลึกยิ่งกว่า

เรื่องจริยธรรมในทางนามธรรม ซึ่งให้เห็นว่า ศีลธรรมก็เป็นโครงสร้างเชิงอำนาจ ที่รัฐสามารถผูกขาดหรือเปิดให้ต่อรองได้ ในแง่นี้ ศีลธรรมมิใช่เพียงกรอบพฤติกรรม แต่คือสนามการเมืองที่เชื่อมโยงกับโครงสร้างของรัฐ การออกแบบนโยบาย และจิตสำนึกของพลเมืองโดยตรง จากแนววิเคราะห์ที่ได้กล่าวมา ผู้เขียนจึงได้พัฒนาองค์ความรู้ใหม่ในลักษณะของเสาศีลธรรมทางการเมือง ที่สามารถใช้เป็นกรอบเชิงนโยบายสำหรับการประเมิน และออกแบบประชาธิปไตยที่เปิดให้คุณค่าทางจริยธรรมหลากหลายสามารถดำรงอยู่ร่วมกันได้อย่างมีเสถียรภาพ

องค์ความรู้ใหม่

จากการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประชาธิปไตย ศีลธรรม และรัฐ ผู้เขียนเสนอว่า ศีลธรรมควรถูกนำกลับมาทบทวนในฐานะพื้นที่ทางการเมืองที่สามารถต่อรอง วิพากษ์ และปรับเปลี่ยนได้ตามบริบท มิใช่เป็นเพียงกรอบคุณค่าที่ถูกตรึงไว้โดยกลไกของรัฐ การออกแบบประชาธิปไตยในสังคมที่มีความหลากหลายทั้งทางอุดมการณ์ วัฒนธรรม และศีลธรรม จึงจำเป็นต้องมีเสาหลัก หรือองค์ประกอบพื้นฐานทางความคิด ที่คำจูงให้การเมืองไม่ล้มลงเมื่อเกิดความขัดแย้งทางคุณค่า

ภาพที่ 1 เสาศีลธรรมทางการเมืองเพื่อประชาธิปไตยที่เปิดกว้าง

จากภาพที่ 1 เสาศีลธรรมทางการเมืองเพื่อประชาธิปไตยที่เปิดกว้าง จึงสะท้อน Model ที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างหลักประชาธิปไตยสากล (เช่น เสรีภาพ การมีส่วนร่วม ความเสมอภาค) กับลักษณะของการเมืองเชิงศีลธรรมที่ปรากฏจริงในบริบทไทย โดยชี้ให้เห็นว่า ช่องว่างระหว่างหลักการประชาธิปไตยกับศีลธรรมที่รัฐนิยามไว้อย่างตายตัวนั้น ไม่เพียงเป็นข้อจำกัดเชิงอุดมการณ์ แต่ยังเป็นอุปสรรคเชิงโครงสร้างที่ขัดขวางการเติบโตของประชาธิปไตย

Model นี้ จึงเสนอให้ประชาธิปไตยไม่ยึดอยู่กับศีลธรรมเดียวที่กำกับโดยรัฐ แต่พัฒนาไปสู่รูปแบบที่เปิดให้ศีลธรรมหลากหลายสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีเหตุผล ผ่าน 4 เสาศีลธรรมทางการเมือง ได้แก่ 1. ความสามารถในการวิพากษ์ (Critical Capacity) 2. การมีส่วนร่วมของผู้มีอัตลักษณ์หลากหลาย (Inclusive Participation) 3. การถ่วงดุลผ่านเหตุผลสาธารณะ (Public Reasoning) และ 4. พื้นที่ให้ความเห็นต่างอย่างปลอดภัย (Safe Space for Moral Dissent) ซึ่งทำหน้าที่ลดช่องว่างระหว่างหลักประชาธิปไตยกับการเมืองเชิงศีลธรรม ให้สามารถเชื่อมถึงกันได้อย่างเป็นธรรม และมีเสถียรภาพทางแนวคิดมากยิ่งขึ้น

สรุป

ประชาธิปไตยแบบไทย ๆ เมื่อพิจารณาผ่านกรอบความสัมพันธ์กับศีลธรรมทางการเมือง กลับเผยให้เห็นกลไกของอำนาจที่ซ่อนอยู่ภายใต้ความหมายของความดี ความเหมาะสม และความสงบเรียบร้อย ซึ่งรัฐนำมาใช้กำกับขอบเขตของสิ่งที่ประชาชนควรคิด พูด หรือแสดงออก การเมืองในลักษณะนี้ไม่เพียงปิดกั้นความหลากหลาย แต่ยังทำให้ศีลธรรมกลายเป็นเครื่องมือในการรักษาระเบียบเดิมแทนที่จะเป็นพื้นที่ของการเจรจา ร่วมทางคุณค่า บทความนี้จึงเสนอ Model ที่ชี้ให้เห็นช่องว่างระหว่างหลักประชาธิปไตยสากลซึ่งยึดโยงกับสิทธิเสรีภาพ เสียงที่หลากหลาย และเหตุผลสาธารณะ กับการเมืองเชิงศีลธรรมแบบรัฐนิยมที่จำกัดขอบเขตของการมีส่วนร่วมและผูกขาดคุณค่าทางจริยธรรม ความตึงเครียดระหว่างสองเส้นนี้สะท้อนว่า ศีลธรรมมิได้ดำรงอยู่ในฐานะกรอบคุณค่าที่เป็นกลาง หากแต่เป็นกลไกทางอำนาจที่รัฐใช้กำกับพื้นที่การเมืองของพลเมืองอย่างต่อเนื่อง เพื่อค้ำค้ำชองว่่างนี้ ผู้เขียนจึงเสนอกรอบแนวคิดเสาศีลธรรมทางการเมืองทั้ง 4 ประการ ได้แก่ ความสามารถในการวิพากษ์ การมีส่วนร่วมของผู้มีอัตลักษณ์หลากหลาย การถ่วงดุลผ่านเหตุผลสาธารณะ และพื้นที่ให้ความเห็นต่างอย่างปลอดภัย ซึ่งไม่เพียงทำหน้าที่เป็นกรอบเชิงคุณค่าของประชาธิปไตยที่เปิดกว้าง แต่ยังสามารถใช้เป็นโมเดลทางโครงสร้างใน

การออกแบบระบบการเมืองที่ยึดโยงกับความเป็นเจ้าของของพลเมืองอย่างแท้จริง โดยไม่ถูกตีกรอบด้วยศีลธรรมแบบผูกขาดของรัฐ

เอกสารอ้างอิง

- กาญจนาพร เขยอักษร. (2565). *คนดีและความดีในทางการเมืองไทย : การต่อสู้ทางความหมายทางการเมืองระหว่าง 2549-2557*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- โกวิท โภธิสาร. (2558). *วิจักขณ์ พานิช : ไม่ได้พูดว่ารัฐต้องไม่มีศาสนา*. สืบค้น 2 มกราคม 2568, จาก <https://thecitizen.plus/node/56>
- ธเนศ วงศ์ยานนาวา. (2567). *ประชาชนคืออะไร?*. สืบค้น 2 มกราคม 2568, จาก https://www.sm-thaipublishing.com/content/7_6_6_7_/thanes-wong-people
- Chambers, P. (2012). Superficial democracy in Thailand. *Asian Survey*, 52(6), 1020–1041.
- Connors, M. K. (2008). *Democracy and National Identity in Thailand*. Copenhagen: NIAS Press.
- Habermas, J. (1989). *The Structural Transformation of the Public Sphere*. USA: MIT Press.
- Held, D. (2006). *Models of democracy* (3rd ed.). Cambridge: Polity Press.
- Phongpaichit, P. & Baker, C. (2004). *Thaksin: The Business of Politics in Thailand*. Chiang Mai: Silkworm Books.
- Swearer, D. K. (2010). *The Buddhist World of Southeast Asia*. New York: State University of New York Press.